

קשה מנשוא, לצד מחסור כמימיות לחיילי גדוד 72¹²¹, הולידה שמועה נוספת בדבר מותם בצמא של מדבית חללי המבצע:

נסינותינו החוזרים לכבוש את לטרון לשם השגת דרך קצרה ובטוחה לירושלים עלו בתוהו. בעד נסיונות רבים אלה שילמנו מחיר רב מאוד בהדוגים ובפצועים. אך רבים היו בין המתים, רבים מדי, שלא נפצעו ולא נהרגו בקרב, - אלא מתו מאפיסת כוחות בהיעדר מים לשתייה, הם מתו ממכות חום.¹²²

ואולם, גם לשמועה זו לא היתה כל אחיזה במציאות: כל חללי גדוד 32 נהרגו מאש אויב. באשר לחללי גדוד 72, ייתכן שהיו ביניהם מקרים בודדים של מוות מצמא וממכת שמש, בעיקר בקרב לוחמים שכרעו תחתיהם בעת הנסיגה, אך הרוב נהרגו מירי צלפים ומרסיסי פגזים, בגזרת בית-סוסין-בית-ג'יז.¹²³ מכל מקום יש לדעת, כי עם חללי גדוד 72 נמנו רק שמונה עולים חדשים שהגיעו ארצה ערב הכרזת המדינה, רובם על סיפון ה"טטי". הם חוילו בקלט הכללי בתל-אביב, ומשם נשלחו לתל-ליטוניסקי (תל-השומר דהיום), להיקלט בחטיבה.¹²⁴

אכן, חדמיתו הקשה של קרב לטרון מוסיפה להכות גלים גם כעבור שנים: "...העולים החדשים מחטיבה שבע של שלמה שמיר... סבלו אח המפלה עקובת הדמים כיותר שספגה יחידה ישראלית כלשהי כשלוש מלחמות עם הערכים."¹²⁵ הנתונים המוכאים לעיל שוללים תדמית זו מכל וכל, בהפריכם חד-משמעית את התמונה המוטעית של שדות השלף בעמק איילון, בכוקר ה-25 במאי 1948.

13
6
(5)
(2)

בין גח"ל למח"ל - דיון בקבוצות ייחודיות (הקומנדו הצרפתי ו"הבריגדה הצ'כית")

ענייני נוגע למתנדבים רבים מארצות מזרח-אירופה. אחד ההכרזה על הקמת המדינה, אותה שמעתי בפולין מולדתי, התייצבתי כיהודי וטייס הרוצה להגן על עמו, אחרי שוועדת הגיוס שהיתה קיימת בפולין הודיעה לי על הנחיצות בטייסים. אני משרת כ-7 חודשים בחיל האוויר, אך איני חבר כארגון המח"ל ואין לי הזכות ליהנות מזכויותיהם, הואיל ולפי דברי מזכיר המח"ל (אנגלרסקסי) בחיל האוויר, אין אני בא מארץ חופשית. כאשר שאלתי מהי ארץ שלא חופשית, אמר לי, שזוהי ארץ קומוניסטית... אני מבין שאזרח מ"אזור השפעה" סובייטי לא יכול להיות חבר במח"ל, ואני שואל אם זו הפליה טיפוסית... מדוע אני, ועוד מתנדבים מאירופה המזרחית, דאויים ליחס גרוע יותר מאשר מתנדבים במערב? אני חושב, שיש צורך להתייחס לעצם ההתנדבות, ולא למוצא... לפי ידיעתי, טייסים בעלי דרכונים מארצות המערב מקבלים תשלום גבוה פי חמישה מתשלומם של טייס מפולין או מצ'כוסלובקיה. הטענה היא, שאנשי המערב רגילים לרמת חיים גבוהה יותר ועל כן דרוש להם יותר בסף מאשר לשאר המתנדבים... בהיותי... במשרדי המח"ל ראיתי את ההבדל באופן ההתייחסות אלי ואל שאר יוצאי המדינות ממזרח-אירופה. אפילו דבות יש נגדנו בצבא. לדעתי צריך דק עיקרון אחד להנחות: שלכל המתנדבים יש להעניק את אותן הזכויות לעומת אותן החובות!

ראי (ע"ג) 1/8
מקום.
מאן, מאן

מכתב בואב זה, הנותן ביטוי לרגשות ההפליה שקיננו בלבם של מתנדבי חר"ל יוצאי מזרח-אירופה, שופך אור על ההבחנה שנקטו השלטונות בעת שסיווגו לשתי קטגוריות את הלוחמים, שהגיעו מחוץ לארץ כמהלך מלחמת העצמאות:

המתנדבים - "האנשים שבאו ארצה על מנת להתגייס לצבא ולעזור בהקמת המדינה בתקופת המלחמה, כוונתם לחזור לארצותיהם לאחר תום המלחמה", ייקראו מח"ל - מתנדבי חוץ לארץ.

העולים - הבאים ארצה בתקופת המלחמה, בין אם הובאו במטרה ברורה לצרפם לצבא, כין אם עלו בתוצאה מפעולה רגילה של מוסדות העלייה, אך חייבים בגיוס בהתאם לצווי הגיוס הקיימים, ייקראו עולים - גיוס חוץ לארץ.²

והוסיפו המסווגים: עניין אחד הוא שאלת גיוסם של עולים ומתנדבים שמקור גיוסם העיקרי הוא ארצות מערב-אירופה, ועניין אחד הוא ההתייחסות אל הבאים מארצות מזרח-אירופה: אין לזלזל באפשרות לגיוס מתנדבים מארצות אלה, אך אין לטפל בשאלה זו בנבדל משאלת העולים, לבד מבמקרים יוצאים מן הכלל של בעלי מקצוע מיוחדים.³ כדי לרדת לעומקה של הבעייתיות, הכרוכה בשאיפתם של יחידים ושל קטגוריות חברתיות שהשתייכו לגח"ל להימנות על מסגרות המח"ל, עלינו לעמוד תחילה על הרכבו של המח"ל ועל אופי פעילותו במלחמת העצמאות.

הצורך באנשי מקצוע מעולים, שידריכו את אנשי ה"הגנה" ויסייעו לארגון הן בהתארגנותו בכוח לוחם ממוסד, הן בקרבות עצמם, עלה עוד לפני מלחמת העצמאות והתחדד מאוד עם פרוץ המלחמה. ניצנים ראשונים לתנועת ההתנדבות, שזכתה בעבור זמן למסגרת רשמית, הופיעו בדמות קבוצה של אזרחי ארצות-הברית, ותיקי הצי האמריקני במלחמת העולם השנייה. אלה התנדבו, כשנים 1946-1947, לשרת בספינות המעפילים ולסייע בדרכישת ציוד ואוניות ל"צי הצללים" של "המוסד לעלייה". תנופת ההתנדבות החלה בחודשי המלחמה הראשונים, בהנחייתם של ראשי הפיקוד הבטחוני העליון בארץ-ישראל.⁴ עיקר המאמץ הופנה לארצות-הברית ולקנדה, שם הוקם, בניהולו של מייג'ור ג'ורג' אהרן, מקציני הבריגדה היהודית, משרד ה"Land and Labour for Palestine" (קרקע ועבודה למען ארץ-ישראל). המשרד גייס בעלי מקצועות חיוניים לצבא, וטיפל בשיגורם ארצה של למעלה מ-200 מתנדבים מכלל 1,500 מתנדבי צפון-אמריקה. כד כבד הופעל בארצות-

הברית, החל מסוף פברואר 1948, מנגנון מיוחד בראשותו של הימן שמיר ובסיועו של אל שווימר, שעשה לגיוס מתנדבים לשירות האוויר של ה"הגנה". ואולם, פעילותו של הגוף נקטעה באשר אסרו השלטונות האמריקניים על פעילותו בתוקף חוק מן ה-15 באפריל 1948, אשר חייב אישור ממשלתי לייצוא מטוסים אורחיים וצבאיים והטיל אמבדגו על משלוחי נשק למזרח התיכון.

במערב-אירופה התנהלו פעולות הגיוס בפיקוחה ובארגונה של משלחת ה"הגנה", והן התמקדו במתנדבים מצרפת ומאנגליה. בדרום-אפריקה נעדר רישום המתנדבים בידי "הליגה למען ה'הגנה'" (The League for the Hagana). זו השיבה ריקם את פניהם של בעלי משפחות שביקשו להתגייס, אך גם בלעדיהם נרשמו כ-3,000 איש. עם זאת, עקב מגבלות ארגוניות לא נשלחו ארצה אלא 800 מהם, ורובם שובצו בחיל האוויר ובשירות הרפואי.⁵

ראשוני המגויסים במסגרת המח"ל הגיעו לארץ-ישראל כבר בפברואר 1948. מספרם הלך ועלה לקראת יום הכרזת המדינה, והגיע לשיאו בתקופת הפופה הראשונה ולאחריה: עד אוגוסט 1948 הוצבו כ-1,100 מתנדבים בחילות השדה.⁶ עם זאת יש לציין, כי הנתונים המספריים המציגים את מעורבותם הכוללת של אנשי המח"ל בשורות הצבא אינם אחידים. הם נעים בין 2,500 ל-5,600 איש, ותלויים בהגדרות השונות למהותו של המח"ל ובדרכות רישום שונים: רבים מאנשי המח"ל לא עברו את רישום הקלט.⁷ מדבית המתנדבים הגיעו, כאמור, לאתר קום המדינה, משום ההגבלות שהטיל שלטון המנדט הבריטי על ממדיו של כוח האדם הלוחם הרשאי לבוא בשערי הארץ, וכן מכיוון שהתנדבות רבים מהם עמדה בניגוד לחוקי ארץ מוצאם. מן הטעם הזה בחרו אנשי מח"ל מסוימים, בעיקר מארצות-הברית, בשמות בדויים, ואחדים אף נפלו במערכה באלמונים.⁸

המתנדבים מהארצות האנגלו-סקסיות, שהיוו רוב מכריע בין אנשי המח"ל, הוצבו ביחידות על פי מקצועותיהם וארצות מוצאם. בתחילה הם שולבו בחטיבות "גבעתי" ו"אלכסנדרוני", בחיל התותחנים ובחטיבות המשוריינות 7 ו-8. אך משנתגלו קשיים בהתאקלמותם הוחלט לרכוש - פרט למי שביקשו להישאר ביחידותיהם הקודמות - בחטיבה 7, שמפקדה השני, בן דונקלמן, נמנה בעצמו על המח"ל. השלטונות הניחו, כי קליטה מרוכזת זו תקל על העולים את ההתערות בשורות הצבא, ותאפשר טיפול הולם בבעיותיהם הייחודיות.⁹ כדי להיטיב עוד את תנאי הקליטה ולשפר

את ההתאקלמות, הוקם בספטמבר 1949, במסגרת אכ"א, גוף מיוחד לטיפול במח"ל, ובראשו עמדו עקיבא סקידל, איש בפרבלום ששירת בצבא ארצות-הברית במלחמת העולם השנייה, לי האדיס, מתנדב מארצות-הברית, וגדעון ברץ, בן דגניה א', ממשוחררי הצבא הבריטי.¹⁰ ואולם, גוף זה לא זכה לחיים ארוכים: ההוצאות הגבוהות, שהיו כרוכות בהחזקתם של המתנדבים (בעיקר תשלום משכורות במטבע זר), קשיי המשמעת וההסתגלות וההוראות המשתנות והסותרות כדבר תנאי הגיוס, הביאו ליתר בדרנות בעת הדישום. כך נחלש זרם המתנדבים לקדאת סוף המלחמה, והדגש הושם על מפקדים ומומחים במקצועות לחימה שונים, שנבחרו ביתר קפדנות והוסיפו להגיע לארץ גם בשלהי הקרבות.

השפעה רבה נודעת למח"ל על בניין צה"ל ועל התפתחותו בתקופת מלחמת העצמאות. תרומה מכרעת הרימו המתנדבים להתפתחותו של חיל האוויר הישראלי; ניתן לקבוע, כי בלי המח"ל לא היה אפשר להפעיל את המטוסים המבצעיים המודרניים, שנטלו חלק באתדים מקרבות מלחמת העצמאות. גם חיל הים זכה לקבל אל שורותיו מספר ניכר של אנשי מח"ל, אולם באן נחגלעו חיכוכים ביניהם לבין הימאים הארץ-ישראליים, שרובם היו אנשי הפל"ם ומלווי ספינות מעפילים. מתנדבים רבים עזבו את החיל, קובלים על כי מפלים אותם לדעה ומונעים כיוועין את קידומם של מי שלא צמחו מגרעין אנשי הים הארץ-ישראליים.

תפקיד חשוב מילאו המתנדבים בגיבוש החיילות המקצועיים. כ-20% מאנשי המערך הדפואי בחודשי המלחמה האחרונים היו אנשי המח"ל, ונוכחותם ניכרה היטב גם בשורות הפיקוד הקדמי של חיל התותחנים ובתפקידים טכניים בחיל הקשר. עיצובו של חיל השדיון קשור אף הוא במתנדבי המח"ל. ריבוז של מתנדבים, כעיקר אנגלו-סקסים, נמנה כאמוד על חטיבות 7 ו-8: מפקד חטיבה 7, מראשית יולי 1948 ועד סוף המלחמה, היה כמוזכר לעיל המייג'ור הקנדי בן דונקלמן, שהגיע ארצה במרס 1948 כמתנדב עלום שם, וקבוצה בולטת של מתנדבים, רובם דרום-אפריקנים, שירתה בגדוד 82 של חטיבה 8.¹¹

באמוד, לצד תרומתו החשובה של המח"ל לצבא הגנה לישראל ההולך ונבנה, היו אנשיו מעורבים כחיכוכים רבים, שנבעו מאי הכנות על דקע תדכותי ומנטלי, מוויכוחים על שכרם ועל תנאי שירותם לעומת אלה של כני הארץ, ומטענות הדדיות כדבר שיבוץ כזה או אחר בתפקידים פיקודיים ומקצועיים. חלק מן הבעיות התעורר לאור הגדרת-ההבחנה בין

אנשי המח"ל לבין מי שהגיעו ארצה שלא במסגרת זו. ההגדרה לא התבססה על חלוקה גיאוגרפית של מקורות הגיוס, אלא על ההנחה, שבמספר מדינות (ארצות-הברית, קנדה, כריטיניה, דרום-אפריקה וצרפת) הבטיחו נציגי משרד הכיטחון והצבא למגויסים, כי ייהנו מתנאים מיוחדים בעת שירותם ועם חום השירות יוחזרו לארץ מוצאם. ממדינות אחרות, לעומת זאת, הגיעו מגויסים בגלי העלייה ההמונית, ואם כי שליחי הצבא טיפלו שם בענייניהם הם לא גויסו במתנדבים בתנאים מיוחדים, שיוחזרו לארצותיהם עם תום המלחמה, אלא כעולים הבאים ארצה להשתקע בה. עם ארצות אלה נמנו מדינות מורח-אירופה, גרמניה, מדינות צפון-אפריקה, טודקיה, אוסטליה ועוד.¹² עם זאת, ההגדרה לא נתנה ביטוי למעמדם של לוחמים ייחודיים, או של מי שנמנו על מסגרות קולקטיביות ייחודיות, בדרך כלל על בסיס השתייכות אתנית או מקצועית. אלה התנדבו לסייע ל"הגנה" או לצה"ל משהובטחו להם הטבות מיוחדות, אך על פי הנחיות הצבא נחשכו בעולים, ולא כמתנדבים העתידים לשוב אל ארצות המוצא שלהם. סוגיה זו מוצאת ביטוי בולט בקודותיהן של שתי קבוצות ייחודיות, שנרתמו למאמץ המלחמה של המדינה הצעירה: "הקומנדו הצרפתי" ו"הכריגדה הצ'כית".

הקומנדו הצרפתי

גיוסם של הלוחמים הצרפתיים והצפון-אפריקניים לצה"ל בימי מלחמת העצמאות התנהל בשני אפיקים. הראשון התמקד בוותיקי ה"רויסטאנס" - תנועת ההתנגדות היהודית לנאצים במלחמת העולם השנייה, ובייחוד בחברי "הצבא היהודי" (L'Armée Juive), שנתארגן למאבק בטולוז ב-1941, ובשלוחתו - ארגון "היד החזקה". מפקדם של שני הארגונים הללו היה אברהם פולונסקי, אשר כ"צבא היהודי" נתכנה "פול", וביד החזקה נקרא מוריס פדר. ארגון ה-A.J., שהפך במדוצת 1944 ל"ארגון המאבק היהודי" (Organisation Juive de Combat), הקדיש את מירב מאמציו להצלת יהודים באמצעות הנפקת תעודות מזויפות, הברחת גבולות וחיסול בוגדים ומלשינים.

ארגוני המחותרת היהודיים נתפרקו עם סיום מלחמת העולם השנייה, אך אנשיהם נותרו מלובכים, נבונים לפעול בחשאי וליטול חלק במאבק להקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל. ואמנם, המצטרפים ל-A.J. נשבעו לאמור: "בדגל לבן זה הנני נשבע אמונים לצבא היהודי ולמנהיגיו. תבוא

תקומה לעמי! תחייה לארץ־ישראל! חירות או מוות!¹³ על נכונות זו הוסיפו אנשי ה"הגנה": בפברואר 1945 נפגש דוד שאלתיאל עם ראשי המחתרת היהודית הצרפתית, אכדהם פולונסקי ואהרן לוסיין, ושכנעם בצורך לשמור, גם לאחר מפלח הנאצים, על מסגרתם החשאית, על מנת לסייע בעלייתה ארצה של שארית הפליטה ולהושיט עזרה ל"הגנה" באימון לוחמים וברכישת נשק.¹⁴ באמצע אוקטובר 1945, בתיווכה של דות קליגר (עליאב), שליחת "המוסד לעלייה", נפגש דוד כנגוריון, אז – יריד הנהלת הסוכנות, עם פול. השיחה הופיחה לפול את רצינות־המאבק הציוני, והוא העמיד את עצמו, את בליו ואת אנשיו לרשות ה"הגנה". כך גוריון, לעומתו, למד לדעת – גם ממקורות אחרים – כי ציפיותיו מה־A.J. היו מופרזות. הוא ראה כארגון זה "נושא הדגל" של "עלייה ג'" (תוכנית ההבקעה ארצה בכוח הנשק), אך עתה נתחוויר לו בי היקף הפעולה של ה־A.J. היה מצומצם מאוד, יכולתו מועטה, ואת תוכנית "עלייה ג'" לא היה ביכולתו להגשים. ואולם, באשר לקידום האינטרסים של ה"הגנה" בצרפת, נודעה לפגישה זו השפעה חיובית: פול נתמנה למפקד ה"הגנה" בצרפת ובצפון־אפריקה, ובכך עבר לשליטת ה"הגנה" כל המאגר המחתרתי של ה־A.J.: משרדים, אמצעים בספיים, מעבדה לזיוף מסמכים, קשרים עם השלטונות, ומאוחד יותר – כוח אדם מגויס.¹⁵

אפיק שני לגיוס פנה אל הצעירים האקטיביסטים, שאורגנו בידי ה"הגנה" בצפון־אפריקה בשנות הארבעים. בתקופת מלחמת העולם השנייה הסתבר לפיקוד ה"הגנה", כי בצפון־אפריקה גלום פוטנציאל למאגר אנושי, שיש להעלותו לארץ־ישראל ולשלבו בכוח המגן העברי. בשנת 1943 הגיע לאזור, בדרך בלתי לגאלית, אפרים פרידמן (כנחיים), שליח התנועה החלוצית, אשר הופתע "משורשיותה של יהדות זו, המפוזרת על פני מאות אלפי קילומטרים, ומנכונותה להירתם למפעל הבטחוני הציוני, חרף קשיים כלכליים ומגבלות פוליטיות."¹⁶ פרידמן, וחבריו לשליחות מטעם הסוכנות ו"המוסד לעלייה", יגאל כהן ונפתלי ברגיורא, הקימו בתוניסיה, בשלהי 1943, את הקאדר הראשון של ה"הגנה", וכאותה עת ניסו לפרוץ נתיב להעפלה בלתי לגאלית לארץ־ישראל דרך טריפולי שכלוב. באוקטובר–נובמבר 1944 יצאה למרוקו משלחת שנייה, ובה שוב יגאל כהן ואפרים פרידמן ועמם כלב קסטל, שהתחזו הפעם לקציני ביון של צבא "צרפת החופשית". השלושה יצרו קשר עם קבוצות נוער ציוניות פעילות (קבוצת "בן־יהודה", קבוצת "טרומפלדור"), וארגנו קורס מרוכז בן שלושה שבועות בנושאי מגן.¹⁷

מפעלן של שתי המשלחות יצר את התשתית לארגון ההעפלה, ובנה קאדרים מקומיים לטיפוח קבוצות הגנה עצמית ב"מלאכים" של צפון־אפריקה:

כמועדון "הבונים" בקזבלנקה היתה פעילות עבריה: הופעות, ריקודים, שירים מארץ־ישראל... היו אולי שליחים מארץ־ישראל, אני לא זוכר. רוב המדריכים היו נוער מקומי. דיכרנו כבר על עלייה, ולקראתה ידענו דר־טוב עברית.¹⁸

קווי הפעולה של ה"הגנה" בצפון־אפריקה התרחבו עם בואה של משלחת שלישית, בינואר 1947, ובראשה אפרים פרידמן (כנחיים) ויאני אבידוב. מעתה הודגשה עליונותן של ה"הגנה" ושל התנועה על פני חיי הפרט, והפעילות התמקדה בשליחת הגולה, בחיסול גולת צפון־אפריקה על ידי עלייתה ההמונית ארצה, ובארגון הציבור היהודי להתגוננות בפני פרעות ההמון הערבי. תכנים אלה עמדו במרכז הקורס הבין־ארצי להגנה, שנערך בפברואר–מרס 1947 בהשתתפות הבולטים בתנועה החלוצית בצפון־אפריקה ובהם: נדיה בהן־פרנקו, יצחק שיקלי (שקל) וחנניה אלעל מתוניסיה, אלי אוחיון וסם אביטל (אבוטכול) ממרוקו, קלמנט סיטרוק ואשר סעדה מההכשרה, ואילן חגיאג' (הדס) מאלג'יריה.¹⁹

פעילותם של השליחים הלהיבה את הציבור היהודי, אך החרידה את פרנסיו, שחששו פן יתעוררו הערכים הלאומניים ויצאו לפרוע ביהודים השואפים לעלות לארץ־ישראל. אחדים מן הפרנסים אף רמזו, שיש בכוחם לפנות לשלטונות הצרפתיים באלג'יריה, ולדרוש את גירוש השליחים. אך אלה האחרונים לא נרחעו: "הודעתי שאני שליח ה"הגנה" מארץ־ישראל, מספר יאני אבידוב, "שה"הגנה" ידעה לבער מקרבה כל מלשין בארץ־ישראל וגם כרחבי העולם, והיא לא תירטע לעשות זאת באלג'יריה."²⁰ גם ה"ג'וינט", ובעיקר בא"כוח הארגון באלג'יריה, אלי גוזל, לא הקל על השליחים את מלאכתם. ה"ג'וינט", שהיה שקוע בסיוע ליהדות אירופה, חשש שארגון ההעפלה מחופי צפון־אפריקה יביא לידי כך, שאלפי יהודים יעזבו את בתיהם ויעמיסו עליו עול נוסף שלא יוכל לעמוד בו.²¹

אף על פי כן, באביב 1947 הודיע אפרים כנחיים למשרדי "המוסד לעלייה" בצרפת, כי כ־500 איש רוכזו במחנה בקרבת העיר טנס שבאלג'יריה, מוכנים לעלות ארצה. לצורך ארגון המעפילים נעזרו

השליחים בחניכי תנועת הנוער החלוצית "דרור", שהוכיחו דבקות במשימה ופעלו במהירות וביעילות: "הם נשאו על כתפיהם את מרבית הדאגה לקיומו ולארגונו הרוחני של המתנה, הם היו הטבחים, הפקידים, היועצים, המדריכים והשוטרים."²² ואמנם, ההודעה באה כהפתעה לראשי "המוסד", שלא ציפו לפעילות מהירה שזו, ובכל זאת נתנו לה מענה מידי: ב-10 במאי 1947 הגיעה לחופי אלג'יריה הספינה "אנטול", אשר נקראה במקורה "הרוזן מוטלנד" ועתה הוסב שמה ל"יהודה הלוי", על שם המשורר הדגול בן יהדות ספרד מימי הביניים, שאף הוא העפיל לארץ-ישראל בערוב ימיו. מפקדי הספינה, שנשאה עמה 392 מעפילים, היו ישראל חורב (חרקובסקי) ואיתן שפושניק. בעבור כחודשיים ימים הגיעה לחופי אלג'יריה ספינה נוספת, "שיבת ציון", בפיקודם של דוד מימון והגדעוני מיכאל (מייק) הררי, והיא העלתה על סיפונה 411 מעפילים.²³

לצד פעולותיהם בתחום ההעפלה ארגנו השליחים הארץ-ישראלים, באביב 1947, קורס להבשרת קאדרים להגנה עצמית בקרב תושבי ה"מלאחים" היהודיים בערים הראשיות של צפון-אפריקה. הקורס התקיים ברוביגו, ב-40 ק"מ מדרום לבירה אלג'יר, ונועד לארגן צוותים שיסייעו לעלייה הבלתי לגאלית, ולהכשיר קבוצות הגנה עצמאיות ברבעים היהודיים, שהיו "טרף מפתה להמונים הערביים". הקורס התנהל כמחנת, ב"קבוצות קטנות, שלא הכירו אחת את השנייה."²⁴ נבחרים מבוגרי הקורס נשלחו לאימונים מתקדמים בהדרכת מדריכים ומפקדים ארץ-ישראלים, במחנה שבעיירה סטונה, ליד ליון שבצרפת. הקורס נועד לבסס את רשת ההגנה העצמית, ועסק בצרבים טקטיים דוגמת איתור נקודות הגנה ואבטחה, לוגיסטיקה ודרכי מודיעין ותקשורת. ואולם, לאחר ההלטת האו"ם מן ה-29 בנובמבר, היתוסף על אבטחת הקהילה היהודית הצורך בהקמת קאדרים, שיבואו לעזרת כוח המגן וה"הגנה" בארץ-ישראל במאבק כנגד הערבים. על כן, בחודשים הראשונים של 1948 התמקד מירכ המאמצים כהעברת הצעירים בגיל גיוס לאימון מתקדם בצרפת, ומשם - בהעלאתם ארצה.²⁵

כאן, בבית-הספר לאימוני שדה מתקדמים בעיירה סטונה, נפגשו המגויסים מצפון-אפריקה עם המתנדבים מצרפת, רובם אנשי ה-A.J. בין אלה בלט קפיטן טדי (טדה) דיפרה, נוצרי קתולי בן 40, חניך קמברידג', אשר לחם כצבא "צרפת החופשית" במלחמת העולם השנייה ועתה עברת את שם משפחתו לאיתן. מנהיג מלידה, בעל אישיות כובשת וניסיון צבאי עשיר, הצטרף טדי דיפרה-איתן ל"הגנה" מתוך ראייה מפוכחת לצד

אידיאליזם צרוף ויצר הרפתקנות:

באן נתקלנו כבעיה ושמה קפיטן דיפרה. הוא התייצב בלשכת הגיוס בפריס והודיע על רצונו להתגייס. בשנשאל לסיבת התנדבותו, השיב: "אין לי שום קשר ליהודים. אני קתולי, מאמין בדתי. רצוני ללחום לצד היהודים בגלל שלוש סיבות:

- א. אני מאנשי דה-גול... לחמתי בפיקודו של גנרל לקלרק בצפון-אפריקה, הגעתי לאירופה והשתתפתי בשחרור פריס. אני יודע שהערכים הם אויביה העיקריים של צרפת ובל המכה בהם עושה לטובה צרפת.
- ב. מלחמתכם צודקת, ואני אוהב להילחם לצדו של הצד הצודק.
- ג. אני מעוניין להיות במקום, לראות כיצד יחפתחו הדברים עד לניצחון על הערבים, דבר שבו אני בטוח. וזהו."²⁶

את שיטות האימונים של משלחת ה"הגנה" בצרפת מעריך טדי איתן מנקודת מבטו של שועל קרבות ותיק: "היום נראה לי ששיטותיכם טובות. אתם מצליחים לשבור את האיש ולהעמידו מבחינה גופנית במקומו המתאים, כדי שיוכל להילחם כהלכה. הצידוף של הספורט והאימונים בתנאים המקומיים נותן תוצאות טובות לגבי אנשים שלא היו בצבא." ובאחה מידה מוסיף איתן ומדבר בשבחו של אלי אוברלנדר, מפקד המחנה, העתיד לשמש סגנו בפיקוד על "הקומנדו הצרפתי" בחטיבת "הנגב".²⁷

בתום האימונים, בשלהי אפריל 1948, נשלחו המגויסים ארצה. טדי איתן קיבל דרגת רב-סרן והופקד על הקמתו ועל אימונו של גדוד 75. על הגדוד נמנו צרפתים וצפון-אפריקנים בלבד, והוא נועד לשלכם במערכת הצבאית כשלב ביניים, לפני מיזוגם ושילובם בצבא, בדרך להפיכתם לאזרחים מועילים ונאמנים של המדינה.²⁸ הגדוד התמקם בתלה-שומר, 350 אנשיו נחלקו לשתי קטגוריות תכרותיות בולטות: מתנדבים ציוניים, שבאו לחיות בארץ-ישראל וליטול חלק במלחמת הקיום של היישוב, ומתנדבים שביקשו להשתתף בקרבות ללא כל אידיאליזם, חלקם הרפתקנים, בעלי עבר פלילי וחסרי עכבות מוסריות.²⁹ השפה השלטת בין

אנשי הגדוד היתה, כמוכן, צרפתית, והוא נעדר שלד פיקודי-מפקדתי ארץ-ישראלי ונשא אופי של יחידה בצבא זר:

חדר המפקד, התמונות, מזכירים את מלחמת הגבורה של המחתרת. אין סימן לתמונת מנהיג או אישיות ארץ-ישראלית ידועה... חדר האוכל מקושט בתמונות של חיילים צרפתיים בקרב. אין כל תמונה מנוף הארץ, או של אחד ממנהיגי הציונות. אין כל תמונה או סימן היכר או תג, שיצביע על כך שהחיילים משרתים בצה"ל.³⁰

מערכת היחסים בגדוד היתה עכורה: היעדר פיקוד, חוסר משמעת, תגרות מילוליות תכופות, גנבות, מחסור בציוד מתאים ללחימה, הזנחת התברואה,³¹ – עד כי ועדת בירור מטכ"לית נשלחה לבדוק את המצב בגדוד ולהציע דרכים לשיפור:

...מחנה מוזנח, חוסר ציוד כמטבח ובחדר האוכל. חוסר מיטות, רבים ישנים במזדונים על הרצפה... רוב החיילים מוזנחים, אמנם יש בלגים וצרפתים מסודרים. הצפון אפריקנים מתלוננים על יחס רע כלפיהם מצד הארץ-ישראלים. הם מלאי רגש נחיתות ומרירות... החומר האנושי כאן מרדני, אך לפי דעתי אפשר להשפיע עליהם לטובה בדרכים הנכונות. ראשית, סיפוק הצרכים האלמנטריים שהם חסרים, ושנית, פעולה תרבותית.³²

לדעו טדי איתן נבע מצבו של הגדוד מהיעדר סיוע לוגיסטי, שיאפשר ציודם של הלוחמים ואימונם כהלכה, וכן מהתמרמרות האנשים על כי לא נעשו הסידורים המנהלתיים והתוכניים לסייע בקליטתם בארץ. המגויסים קכלו כעיקר על שכרם הנמוך, ודרשו במפגיע להשוות את תנאי שירותם לאלה של מתנדבי המח"ל האנגלו-סקסיים, על סמך ההבטחות שניתנו להם, לטענתם, בגולה על ידי אנשי הפיקוד האירופי של ה"הגנה", ולא מומשו.³³ הגיעו דברים לידי כך, שכמה עשרות מתנדבים בעלי אזרחות צרפתית ביקשו בתוקף להפעיל את הצינוורות הדיפלומטיים ולהתיר להם לשוב לארצותיהם.³⁴

ואולם, דומה כי מקור כשלוננו של גדוד 75 כמסגרת צבאית, עוד לפני

הפעלתו המבצעית, היה ארגונו ב"גדוד צרפתי", חסר כל זיקה לדוח הארץ. ואמנם, המפקדים חשו בצורך לשלבו ביחידה של כני הארץ ולגבש את אנשיו סביב מערכת ערכים בעלת משקל, שתעשה להשרשת מורשת הארץ בקרבם. מכל מקום נדרש צירופו של סגל פיקוד ישראלי אל המבנה ההומוגני הצרפתי של הגדוד, או, לחלופין, עירוב של לוחמיו הנבחרים ביחידות לוחמות ארץ-ישראליות. וכך פנה טדי איתן למטכ"ל, ברדישה להקים יחידת קומנדו, שתורכב ממגויסים דוברי צרפתית וקומץ ישראלים (בעיקר בדרגות וטרות). כוח זה יוכפף לחטיבה מובחרת של בני הארץ. ואמנם, יחידה בת 137 מאנשי גדוד 75, מהם 67 לוחמים והאחרים אנשי עזר ומנהלה, צורפה לחטיבת "הנגב" של הפלמ"ח בפיקודו של נחום שריג, אל הגדוד התשיעי שהיה נתון לפיקודו של ישראל כרמי.³⁵

ב"קומנדו הצרפתי" – כינויה של היחידה בפי אנשי חטיבת "הנגב" – נוצרו דפוסי פעולה חדשים: אימונים מפרכים ומסעות חישול בהדרגתו של אלי אוברלנדר, שנתמנה לסגנו של טדי איתן, לצד פעולות להעמקת הזיקה והמחויבות לארץ-ישראל, ולימוד השפה העברית. עתה התבססה גם התשתית הפיקודית, ואח היחידה החדשה הובילו קצינים יוצאי הצבא הצרפתי ותנועות המאבק במלחמת העולם השנייה: מרק לוי, פרדיננד ביבלור, רפאל ויילר, זק סטפאן, אלכס מרזל (בלגי), אדגר דרייפוס, אנדרי ישראל, ליאון וייסבורט, בוב דוסטון, אלי טנוי, אזריאן ליאון, מישל וראנה הייאיי, ועמם שני ארץ-ישראלים, קצין החבלה ראובן שטיינהאוף וקצין הקשר דב סגל.³⁶

הפעילות המבצעית בעורף האויב גיבשה את הלוחמים והעניקה ל"קומנדו" את ייחודו: הטמנת מוקשים, חיסול מטודות-נקודה וסיוורים כתובכי כפריו של האויב בחזית הדרום, תוך הפגנת מיומנות צבאית גבוהה.

באחת מפעולות ה"קומנדו" הנועזות – פיצוץ מצדית מצרית על כביש רפיח-אל-עריש ערב מבצע "יואב", נפל אלי אוברלנדר.³⁷ את טבילת האש כיחידה מסודרת עבר "הקומנדו הצרפתי" ב"21 באוקטובר 1948, במבצע "משה", אשר חתם את מבצע "יואב", שנועד לנתק את הבוחות המצריים בגזרת פלוג'ה ולפתוח ציר מרכזי אל הנגב הנצור. בעקבות פריצת דרך לנגב, עם כיבוש משלטי חוליקאת-כאוכבה, נערך פיקוד חזית הדרום לכיבושה המידי של באר-שבע, מחשש שהפסקת אש דחופה ובלא תנאים תמנע את כיבוש העיר.³⁸ לצד גדוד הפשיטה –

הגדוד התשיעי של חטיבת "הנגב" בפיקוד ישראל ברמי, אשר במסגרתו פעלה יחידתו של טדי איתן - פעלו הגדוד השביעי, שלוחמיו ספגו מפלה קשה בעיראק אלימנשיה חמישה ימים קודם לכן, אלמנטים מגדוד 82 של חטיבה 8, גדוד מרגמות 88 וסוללת תותחים.³⁹

כארבע היתה מוקפת תעלת נ"ט וגדרות תיל מדרום, ממזרח ומצפון-מערב, וסביבן עשרים וחמש עמדות שדה בנויות עפר, עם מחפי ראש. הכוח המגן מנה 300 חיילי מילואים מצריים ו-150 מתנדבים, ונסתייע בסוללת תותחי שדה בקוטר 90 מ"מ.

מאז פתיחת מבצע "יואב" נקטה מפקדת העיר, ששכנה בבניין המשטרה, פעילות הגנתית בלבד, ודומה כי לא נודע לה דבר על המתרחש בגזרות המערכה מצפון וממערב. אות התראה לא ניתן למגינים אלא משקלטו את קולות מסעם של כוחות צה"ל, שנעו כשדרה מצפון-מערב.⁴⁰ בשעה 04:00, בבוקר ה-21 באוקטובר 1948, החלה הרעשת העיר באש מרגמות 81 מ"מ, שהוצבו בגבעה ג' 279.9, כ-2 ק"מ ממערב לעיר מדרום לדרך לחצרים, ובאש תותחי 65 מ"מ, שנתפרשו כ-2 ק"מ מאחורי המרגמות. באותה עת הגיעה מדרום, מאזור עלומים-נחביר, מחלקת משוריינים של גדוד הפשיטה, שפתחה בפעולת הטעיה אשר עלתה יפה: מגזרת הפריצה שבצפון העיר העתיקה המצרים אש נ"ט דרומה.

תחת ההרעשה, ובחיפוי מקלעים בינוניים שהוצבו בגבעה ג' 283, פרצה יחידת "הקומנדו הצרפתי", מתוגברת במחלקה של חצאי זחלים, לעבר השכונה החדשה. תנופת הבוח נבלמה בהיתקלות עם האויב בתעלת הנ"ט, שהקבילה למסילת הברזל הטורקית. לוחמי "הקומנדו" ירדו מהזחלים ליד התעלה, שיתקו באש מנשק קל ומטולי נ"ט את העמדות היורות, חצו במהירות את אזור בית-הקברות והשתלטו על גוש הבתים שמצפון לכביש. עתה המטיד האויב אש מתחנת הרכבת שממערב, ומבניין המשטרה שמדרום, על הפלוגה שקבעה את מאחזיה מצפון לכביש. תחת אש, והם דבקים במשימתם ולוחמים ללא ליאות, שיפרו אנשי "הקומנדו" את עמדותיהם: "איש הקומנדו", מרדכי אלומי, חיפה על נסיגת חבריו... השתטה בקור דוח על האדמה הישרה, הציב 'ברך' וירדה במתינות לעבר שורות המצרים. חרף אש התופת שניתכה עליו, נסוג עם ה'ברך' בריצה אטית עד לשורת הבתים, 300 מ' מאחור.⁴¹ בד בבד קראו הלוחמים, ברשת הקשר, לסיוע - מצבה של פלוגת החוד הלך והחמיר, עד כי הביא לשינוי כתובנית: פלוגה שנייה, רכובה על זחלים, בפיקוד ישראל בהן (שרולנה), אמורה היתה לחדור אל הבתים הצפוניים בעקבות

"הקומנדו הצרפתי" ולפנות משם מערבה לעבר תחנת הרכבת, ואילו עתה הוטל עליה לפרוץ ישירות מן השכונה החדשה אל תחנת הרכבת. הכוח הגיע למרחק של 100 מטרים מן התחנה, אך ארבעה מוחלמיו עלו על מוקשים והוא נאלץ לשוב על עקבותיו.

בדמדומי השחר הופנתה אש הסיוע לעבר תחנת הרכבת ואל סוללת התותחים של האויב, שנתגלתה במדחב שבין התחנה למסגד. הסוללה שותקה. באותה עת נכנסה העירה פלוגת הזחלים השנייה, כפיקוד בדרך בר-לב (ברלוביץ'). היא נעה דרך ביח-הקברות, הציבה חסימה לאבטחת חלק העיר שנכבש, ובו בזמן נערכה לכיבוש תחנת הרכבת. בשעה זו נראה האויב נסוג מהתחנה אל בית-הקברות הצבאי שמדרום לכביש, ומשם אל בית-הספר והמשטרה.

בשעה 07:00 הוכנסה לקרב פלוגת רובאים מגדוד 7, בפיקודו של אברהם אדן ("ברך"), ששימשה בכוח עבודה גדודי, כדי לסייע בטיהור השטח הבנוי. יחידה זו הורכבה מעולים חדשים, ואף כי היה זה להם ניסיון קרבי ראשון שברה הכנסתם למערבה ברגע מכריע זה את עמידתם העיקשת של המצרים.⁴² בשעה 08:00 בקירוב הוצב מול בניין המשטרה, ביחמתו של מפקד גדוד הפשיטה ישראל ברמי, זחלים נושא תותח נ"ט סיקס-פאונדר (שש ליטראות): "...כאשר הכרעת הקרב היתה על כף המאזניים, הבנסתי בעצמי מספר תותחי נ"ט והצבתי אותם מול מצודת המשטרה הגדולה, שבה החזיק האויב. ידעתי כי אם נצטרך לתקוף מבנה מחופר ומבוצר זה בהסתערות לאור היום, מצבנו יהיה קשה למדי."⁴³

באותה עת נשלח למקום חוכש מצרי שכוי נושא דגל לכן, לצוות על הכוחות הנצורים להיכנע. ואמנם, בשעה 09:45 יצאו המצרים ונבנעו. כעבור שעה קלה חברו כל כוחות הפריצה והגיעו לאזור. לקראת צהריים הוצאו מרבית אנשי השריון וחיל הרגלים מן העיר, על מנת לתפוס משלטים במבואותיה ולהיכון להגנתה מפני התקפות-נגד צפויות מדרום ומצפון. בשעות אחר הצהריים הועבר גדוד הפשיטה דרומה, ובאזור המחנה קמפ א-שריף (כיום - מסעף הכביש לירוחם) נתקל בכוח אויב והסיגו. עם ערב שב הגדוד לכארבעה, נכון למשימות חדשות.

במערכה על ביבוש העיר נפלו ארבעה מלוחמי "הקומנדו": סגן רפאל ויילר, שנחשב לטוב, ליעיל ולאמיץ בקציני היחידה, סגן ז'ק סטפאן, וז'ק-עזריאל שולמן ואברהם זרביב.⁴⁴

בלילה שבין ה-25 ל-26 בדצמבר 1948 הוטל על "הקומנדו", הפעם כיחידת משנה בפיקוד גרוד 7 של חטיבת "הנגב", לבכוש את מוצב ג',

המערכי במשלטי הת'מילה, החולש על הדרך מכיר-עסלוג' לניצנה (עוג' אל-חפיר). נפילת המוצב בידי הישראלים תאפשר אבטחת מעברם של כוחות חזית הדרום לתוך סיני, במסגרת מבצע "חורב".⁴⁵

משלטי הת'מילה היו סמוכים לכביש עסלוג'-ניצנה וערוכים כדמות ראש תן המכוון לעבר באר-שבע. מצפון למשלטים השתרע מישור נרחב הגובל בגלי חולות, ולרגלי החוקה הצפונית - באר מים, היא בירת-מילה (כיום באר-חיל, כארבעה קילומטרים מצפון למושכ אשלים). על המתחמים הגן גדוד מתוגבר, מחופר בעמדותיו, והם כמעט לא נהנו מסיוע ארטילרי. היה זה חלק ממערך מעובה בן שמונה עשר משלטים מצריים, בגזרה שבין ביר-עסלוג' ואל-משריפה. על פי תוכנית המתקפה על המשלטים, יצאו גדוד הרגלים (השביעי) ופלוגת ה"קומנדר" בשעה 22:30, לכבוש את משלטי ביר-מילה וגבעה י"ג. משייכבוש אלה עתיד גדוד הפשיטה של תטיבת "הנגב" לכבוש, לפנות בוקר, את יתר משלטי הת'מילה הסמוכים לכביש (י"ד, ט"ו וט"ז).

בשעה היעודה החלה ההתקפה המתואמת על משלטי ביר-מילה וגבעה י"ג. חמישים ושבעה מאנשי ה"קומנדר", בפיקוד טדי איתן, נעו ליעדם כשלושה צירים: בוח מערבי בפיקוד פרדיננד ביכלור, כוח מרכזי של טדי איתן, וכוח מזרחי בפיקוד נורברט.⁴⁶ כוחו של טדי פינה את הנתיב מגדרות תיל, אולם חרף התנועה החרישית נפתחה אש על הלוחמים. קצין החבלה ראובן שטיינהאוף נפגע, ומיד בעקבותיו נפגע גם טדי ברגל:

איזו קטסטרופה. אנחנו שוכבים בדיוק מול לוע מכונת ירייה כבדה, במרחק 20 מטרים. אנחנו גמורים. זו רק שאלה של שניות. פתאום, מצד ימין, נפתחת אש לעבר המשלט המצרי, ומכונת הירייה יורה. טנזי האמיץ נכנס לפעולה. הוא מצילנו ממוות. המצרים משנים את כיוון האש, אני גורר לאחור את ראובן ותופס מחסה-מה במורד הגבעה. גם דב נמצא עמי, קר מזג כרגיל. הוא לא נפגע. תודה, טנזי.⁴⁷

בינתיים הצליחו לוחמיו של פרדיננד ביכלור, שנעו באיגוף ממערב, להעפיל לפסגת המשלט ולכבוש. המפקד הפצוע, טדי איתן, מיהר לארגן את פקודיו למקרה של התקפת-נגד, וזו לא בוששה לבוא: שתי פלוגות מצריות בפיקוד קצינים דוברי גרמנית, ובהן סודנים רבים - לוחמים

שנודעו בגבורתם ובאכזריותם, הסתערו מגבעות י"ב וי"ד על המשלט הקיצוני, המכודד.⁴⁸ מספר חיים גורי, סמ"פ בגדוד 7, שצפה במתרחש ממשלט סמוך:

מה התרחש אותה שעה על "משלט הצרפתים"? משלטי הכביש על יד הת'מילה - הללו קנו, לאחר קרב קצר, שליטה על משלטון קטן, אלא שכאן החל האויב להמטיר עליהם אש צולבת משני האגפים בסיוע מרגמות. הסתערויות הנגד של האויב הלכו ותכפו, עתים התחולל הקרב ממרחק עשרה מטרים, כשרימוני-יד נזרקים כו כדורי טניס במשחק ילדים. קרב פנים אל פנים עקוב מדם. ביתה שנשלחה מתוכם על ידי טדי להטעיה ולהקלת הלחץ, הושמדה. האוויר היה משוסף, ושרוף מרקטות וכדורים זוהרים. מספרם של הצרפתים פחת והלך, הם המשיכו ללחום בשיניים הדוקות, מכלים את תחמושתם האוטומטית במהירות. מצבם... היה קרוב לייאוש. מפקדם סירב לסגת וביקש תגבורת.⁴⁹

בשעה 01:30, אור ל-26 בדצמבר, יצאה ברגל יחידת משנה מגדוד 7, בפיקוד סולל כהן, אל המשלט. היא הגיעה עד לסוללת הרכבת הטורקית העוברת למדגלות המשלט, תוך כדי קרב אש עם המשלטים הסמוכים למשלט י"ג, והעבירה לנצורים מספר מקלעים ותחמושת, אולם מצבם של מגיני המשלט לא השתפר: טדי הודיע על התקפות-נגד חזקות חוזרות ונשנות, ודיווח כי תחמושתם של אנשיו הולכת ואוזלת. עתה נאלץ מג"ד 7, ישכה שדמי, לנוע בראש פלוגת העתודה ולבוא לעזרת הלוחמים המכותרים:

ישכה החליט להגיע אליו, התייצב בראש הכוח, והחליט לנוע. במג"ד עשה אולי דבר החורג מחוקת המלך, אבל זה היה שיקול הנובע מאופיו של האיש. הוא היה לוחם.⁵⁰

אך גם תגבורת זו לא עצרה את התקפות-הנגד המסיביות. עם עלות השחר, כאשר אולה התמושת ומשבושש גדוד הפשיטה להגיע ולסייע בכיבושו מחדש של המשלט, נסוגו הלוחמים למשלטי ביר-מילה,

שנכבשו קודם לכן על ידי גדוד 7.

טדי איתן סירב לסגת ללא פצועיו – "קיננה בהם אבידות תמימה ונלהבת" – אך לבסוף הונחו-נגררו שמונה מהם לעבר ניצנה, מתחת למעביר המים של גשר הרבכת הטורקית, בתקווה לחלצם בהתקפת-הנגד אשר בוא תבוא, ובהקדם.⁵¹ בחסות העשן, חשופים לאש מכונות הירייה והמדגמות, נסוגו ה"צרפתים", אף הצליחו לשאת עמם עשרה פצועים נוספים אל משלט בירת-מילה.

ב-07:30 בבוקר החלה התקפתו של גדוד הפשיטה. אש הנ"ט המצרית שותקה באש המשוריינים המסתערים:

אנחנו עוברים את השטח המישורי שלפני המשלט. המקלעים יורקים אש במלוא הקצב. עולים על משלט י"ג. הגדר נרמסת בגלגלי המכונניות. דמויות בסגינים חומים-בהירים בורחות בחופזה. המשלט הראשון שוב בידינו. עמדות עובות, ערמות ארגוני תחמושת, קסדות פלדה מתגלגלות, אוהל קטן.⁵²

בעוד המשוריינים שועטים קדימה, הסתערו הלוחמים ברגל על המשלט וטיהרוהו. כוחם של המצרים, שהיו תשושים לאחר קרב הלילה האכזרי כנגד ה"קומנדר", לא עמד להם כפני הסתערותו של גדוד הפשיטה. ואולם, מששבו אנשי ה"קומנדר" לחלץ את נפגעייהם, מצאום שחוטים: "לא האמנו כי בן אנוש, ויהיה המושחת והמוסת ביותר, ידרדר למעשה נבלה כאלה שעשה האויב בגופות חברינו."⁵³ גבעה י"ג היתה זרועה גווית של לוחמים, בני שני הצדדים, שנפגעו בקרבות מגע מטוח קצר. ל"קומנדר" היו ארבעה-עשר הרוגים ועשרים ושמונה פצועים – ארבעים ושניים נפגעים מתוך חמישים ושבעה לוחמים שיצאו למשימה. כין הנופלים: סגן ראובן שטיינהאוף, סגן אדגר דדיפוס, סגן אנדרי ישראל, מדרכי הלימי, ישראל הלימי, פרדי פפר, אלכס גולדן, מדרכי טייטו, גרמן ארוואש ושואל (שרל) אוהיון.⁵⁴

על גבעות הטרשים של הת'מילה נתנו מתנדבים יהודיים מן הגולה ביטוי לעקרונותיהם ולערכיהם. פיקד עליהם גוי, ספק אידיאליסט ספק אופורטוניסט, תאב קרב.⁵⁵ היתה זו פעולת הקרב האחרונה של ה"קומנדו הצרפתי" כיחידה אורגנית.

הבריגדה הצ'כית

הקמת "הבריגדה הצ'כית", יחידה ובה קצינים וחיילים מוותיקי הצבא והמחתרת בצ'כוסלובקיה, עלתה על הפרק עם הצעתו של שמואל מיקוניס, ממנהיגי המפלגה הקומוניסטית הישראלית (מק"י), בעת ביקורו בפראג במאי 1948. מיקוניס קרא להקמת בריגדות, דוגמת הבריגדות הבינלאומיות במלחמת ספרד, אשר תיטולנה חלק במלחמת העצמאות, בתקווה שהמתנדבים, רובם יהודים בעלי רקע צבאי, יכבדו להישאר בארץ גם לאחר סיום המלחמה.⁵⁶ חוגי מק"י טענו לפטרונות על היוזמה, בבקשם להוכיח כי הקומוניסטים תומכים במאבק לעצמאות ישראל ומסייעים לו בפועל. הופעת בריגדה קומוניסטית-יהודית כזירת הקרבות היתה מחזקת את השפעת המפלגה הקומוניסטית בארץ ומזימה את התפיסה, שעל פיה אוהכי המולדת היחידים הם בן-גוריון ומקורביו בחוגי המדיניות ובמערכת הביטחון.⁵⁷ סיפר שמואל מיקוניס:

כשראיתי את המטוסים המצריים מפציצים באופן חופשי את תל-אביב, אמרתי לבן-גוריון: "לא תיארתי לעצמי שאתם 'שלימזלים' כאלה, איך אתם מרשים למטוסים מצריים להפציץ את תל-אביב באופן חופשי...?" ובן-גוריון אמר לי: "אין לנו שום דבר להילחם בהם..." אמרתי לבן גוריון, "אני רוצה לצאת לפראג בשביל רכש וגיוס מתנדבים." לא קיבלתי את הרשיון, ועל כן הלכתי עם אסתר וילנסקה אל גולדה מאיר... והיא נתנה לנו לצאת כמה שיותר מהר.⁵⁸

היוזמה עלתה בקנה אחד עם מחויבותה של ברית-המועצות לסייע במאבקו של העם היהודי בארץ-ישראל, הן בצינורות המדיניים הן מן ההיבט הצבאי. זה האחרון בא לידי ביטוי בתחומי העלייה והרכש ואבן, בתולדות המאבק נרשמו סימנים המעידים על כי העלייה ממזרח-אירופה בתקופת מלחמת העצמאות נבעה מלחצים סובייטיים בארצות "הדמוקרטיה העממית", אף נחשבה בעיני שלטונות מוסקבה בסיוע צבאי ליישוב הנלחם על עצמאותו. ההגירה מכל ארצות "הדמוקרטיה העממית" בעת ובעונה אחת הצביעה בעליל על תיאום או על מילוי אחד הוראות שבאו ממקור מדכוי אחד; ההסכם שהושג עם שרת החוץ

66311

ד"ר יעקב מרקוביץקי

גחלת לוחמת

גיוס חוץ לארץ במלחמת העצמאות

משרד הביטחון
הוצאה לאור

המרכז
לתולדות
כוח המגן
ה"הגנה"
על-שם
ישראל גילי

מ'סדן של המסותית:
ארגון חבדי "הסגנה",
אגודת "זור הפלח" א"ס,
יר סבסין. הסכנו לאטר כח הסגו

לאבי, יוסף ז"ל
שמעשיו שלובים
במפעלות התקופה

DS
126.9
-M35
1995
תקציר
C

JACOB MARKOVIZKY
FIGHTING EMBER
Gahal Forces in the War of Independence

עריכה: מיכל גיל
עטיפה: עיצוב עיצוב

ספר זה נכתב במקורו כחיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה
באוניברסיטת תל-אביב, בהדרכת פרופ' יהודה ואלך ופרופ' משה ליסק

מסח"ב X-0737-05-965 ISBN

©

כל הזכויות שמורות למשרד הבטחון - ההוצאה לאור
ולמרכז לתולדות כוח המגן - ה"הגנה"
אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו בשום צורה ובשום אמצעי, אלקטרוני
או מכאני (לדבוח צילום או הקלטה), ללא אישור בכתב מן המחבר ומן המוציא לאור
נרפס בישראל, תשנ"ה-1995

סדר: ההוצאה לאור - משרד הבטחון. אירית מנה
לוחות והרפסה: דפוס חידקל בע"מ

All rights reserved to the Ministry of Defence, Israel

- סקידל לנחמיה ארגוב, שלישי הצבאי של שר הביטחון, מיום 28.7.1949, 580/56/664, ארכיון צה"ל.
- (13) על ההתנגדות היהודית בצרפת במהלך מלחמת העולם השנייה, ראה: רינה פוזנסקי, "גישה מתודולוגית לחקר התנגדות היהודים בצרפת", יד ושם, י"ז-י"ח, ירושלים, חשמ"ז, 139-170. וכן ראה: David Knout, *Contribution a l'Histoire de la Resistance Juive en France*, Paris, 1947, קנוט, משורר ועיתונאי יהודי ממוצא רוסי, היה ממקימי ה-O.J.C וממנהיגיו.
- (14) לדיון נרחב בייחודו של הצבא היהודי, ראה: יעקב מרקוביץקי, "הצבא היהודי ככינוי להתנגדות המונית ולהתפתחותה בצרפת", בתוך: דפים לחקר השואה, י"ב, אוניברסיטת חיפה וכית לוחמי הגיטאות, 1994; "הצבא היהודי בצרפת", מוויאון הלוחמים והפרטיזנים, 8 (78), ספטמבר 1993, עמ' 5-14.
- (15) שיחות קליגר ובן-גוריון עם "פול" מצויות ברשות אפרים בן-חיים, גבעת-חיים מאוחר. ראה גם: יומן בן-גוריון, 30.10.1945, 3.11.1945, המכון למורשת בן-גוריון, שרה-בוקר; מכתב א' פולונסקי למחבר, 4.6.1992.
- (16) א' בן-חיים (פרידמן), "ההעפלה מצפון אפריקה: שלוש האוניות 1947", שורשים כמזרח, א', יד טבנקין, חשמ"ז, עמ' 241; שמואל שגב, מבצע יכין - עלייתם החשאית של יהודי מדוקו לישראל, משרד הביטחון, 1984, עמ' 26.
- (17) א' בן-חיים, שם, עמ' 251, ובדיאיון אישי, 22.12.1987, גבעת-חיים מאוחד (להלן: א' בן-חיים, דיאיון).
- (18) ח' ברטוב, "דרכו של חנניה לוי ממראקש לגדוד 'הפורצים'", מעריב, 28.9.1983, עמ' 17.
- (19) א' בן-חיים, שם, עמ' 263; שלמה ברד, לתולדות התנועה הציונית כתוניסיה, יד טבנקין, 1980, עמ' 56.
- (20) י' אבידוב, נתיבים נעלמים - עם ההעפלה כמחתרת, במדבר וכים, עם עובד, תל-אביב, 1967, עמ' 126.
- (21) מכתב א' בן-חיים לשי' אביגור מיום 14.2.1947, ארכיון כן-חיים; י' אבידוב, שם, עמ' 127-128.
- (22) י' אבידוב, שם, עמ' 115; ח' ברטוב, שם.
- (23) לסוגיית האדגון, ראה: א' בן-חיים, שם, עמ' 262-280; רפאל חמל, דר"ח מיום 1947, 8.6.14/233, ארכיון תולדות ההגנה. להרחבת נושא האוניות, ראה גם: וניה הדרי, פליטים מנצחים אימפדיה, הקיבוץ המאוחד ואוניברסיטת בן-גוריון בנגב, תל-אביב, 1985, עמ' 320-328; א' בן-חיים, שם, עמ' 270-293; תיקי האוניות, 14/233, 14/295, ארכיון תולדות ההגנה.

לא נרשמו במצבת הגדוד, או שהם לחמו, נפלו ונקברו כאלמונים. עם זאת, אין בנתונים אלה כדי לשנות את התמונה העקרונית של מספרם. (125) לאפייר וקולינס, ירושלים ידושים, עמ' 399.

הערות לפרק הששי

- (1) "בין מזרח למערב", מכתב גלוי לראש הממשלה ושר הביטחון, על המשמר, 24.7.1949, עמ' 2.
- (2) בעיות גיוס חר"ל, דר"ח סודי, 21.10.1948, ארכיון צה"ל.
- (3) שם.
- (4) "הלל" (י' גילי) ל"אמית" (ד' בן-גוריון), 13.2.1948, ול"רב" (נ' שדמי), 17.2.1948, תיקי גלילי, מס' 23, ארכיון תולדות ההגנה.
- (5) רשימת רופאים, אנשי מח"ל יוצאי הארצות האנגלו-סקסיות ביחודותיהם השונות בארץ, 18.12.1948, ארכיון צה"ל.
- (6) על פי ניתוח וסיכום דר"חות הקליטה של מגויסי המח"ל, תיקי אכ"א, 1042/49/1434, ארכיון צה"ל. המפורסם שבהם הנו דוד מדבוס, שנודע בכינויו מיקי סטון. ראה גם: פעילותו של פרד הריס (ששמו האמיתי היה פרד גרוניך), קצין מטה במפקדתו של הגנרל אייזנהאור, ששימש יועץ לראשי מערכת הביטחון בארץ בשלהי מלחמת העצמאות ולאחריה. ראה: תום שגב, 1949 - הישראלים הראשונים, שם, עמ' 252-257, וראה: ד' כך גוריון, יומן המלחמה, מיום 4.1.1949, עמ' 927.
- (7) אביגור שחן, כנפי הניצחון, עם הספר, תל-אביב, 1966, עמ' 294.
- (8) David J. Bercuson, *The Secret Army*, Stein and Day, N.Y., 1983, pp. 205-210.
- (9) פקודת אכ"א/2 ל"אלכסנדרוני", "גבעתי", חטיבה 8, מיום 8.7.1948, ארכיון צה"ל. וראה גם: דברי ד' בן-גוריון, יומן המלחמה, מיום 30.7.1948, עמ' 626, ובהם תיאור קשיי התאקלמותם של מגויסים דוברי צרפתית בחטיבה 7, מפאת מספרם הגבוה של האנגלו-סקסים ששירתו כחטיבה.
- (10) מכתבי איילה וקס ללוי שקולניק (אשכול), 2.7.1948, 27.8.1948, תיקי מח"ל, 580/56/664, ארכיון צה"ל.
- (11) ראה למשל: Bercuson, *ibid*, pp. 210-214.
- (12) האבחנה נקבעה על ידי הוועדה לענייני מח"ל ביום 29.12.1948, ופורסמה כפקודת מטכ"ל 39, ביום 3.3.1949. בוועדה ישבו: אלוף מונטי גרין כנציג הרמטכ"ל, יוסף יודעאלי כנציג שר הביטחון, נציגי מטכ"ל/אכ"א, חיל הים וחיל האוויר, והיועץ האזרחי לענייני מח"ל, לי האריס. ראה: מכתב עקיבא

- (24) דכרי אלי אוהיון, *דכ־שיח: הגנה יהודית בארצות המזרח*, א' מגן (עורך), יד טבנקין, 1984, עמ' 40-41 (להלן: *דכ־שיח - ארצות המזרח*).
- (25) דכרי י' בךדוד, *דכ־שיח - ארצות המזרח*, עמ' 23; דכרי שלמה ברד, *שם*, עמ' 57.
- (26) י' בךדוד, *חרכ בנכר*, עמ' 242; ראה גם: נח קליגר, "הגוי המטורף של הקומנדו הצרפתי", *דימים - שכועון ידיעות אחרונות*, 22.12.1978, עמ' 29.
- (27) נקודת מבטו בספרו: *Teddy Eytan, Neguev - L'Heroique Naissance de L'etat* D'Israel, Paris, Histoire et Societe D'Aujourd'hui, 1949, pp. 19-24 (להלן: ט' איתן, נגב).
- (28) ד"ר רחל פייגין, דרכי פתרון לשאלת המגויסים הצרפתיים, 28.8.1948, 827/58/8, ארכיון צה"ל. וראה גם: ט' איתן, נגב, עמ' 109.
- (29) ד"ר רחל פייגין, *שם*; מרבית המגויסים דוכרי הצרפתית היו צעירים צפוף אפריקניים, שעליהם מעיד איתן: "חסרי ניסיון צבאי, אך איריאליסטים גלהבים מהחמולה הציונית כגטאות של צפוף אפריקה". ראה: ט' איתן, נגב, עמ' 101-110.
- (30) ד"ר רחל פייגין, *שם*.
- (31) ד"ר ו'אן שיפר לקולונל דיסקין, המטכ"ל, רמת־גן, ללא תאריך, 827/58/8, ארכיון צה"ל. וראה: ט' איתן, נגב, עמ' 116-119.
- (32) ד"ר רחל פייגין, *שם*; וראה: ט' איתן, נגב, עמ' 110-112, 116-119, גם ד' כךגוריון מודע לתשומת הלב, שיש להקדיש לאוכלוסייה זו. ראה: ד' כךגוריון, *יומן המלחמה*, 9.11.1948, עמ' 803.
- (33) מכתב פידו מושניק לראש אכ"א, 4.2.1949, 580/56/239, ד"ר רחל פייגין, ומכתב בנושא מצבו הנוכחי של הקומנדו הצרפתי, 5879/49/631, ארכיון צה"ל.
- (34) ד"ר סא"ל ח' הרצוג, ראש שירות המודיעין, אל משה צדוק, ראש אכ"א, בעניין מכתבם של חיילים צפוף אפריקניים לקונסול הצרפתי בירושלים, 51/467 א' 852, ארכיון צה"ל. וראה: ד' כךגוריון, *יומן המלחמה*, 28.12.1948, עמ' 907.
- (35) ט' איתן העדיף את הפלמ"ח כזכות קשריו עם המפקדים ולאור ההערכה שרחה ליצחק שדה. ראה: ט' איתן, נגב, עמ' 54. חלק מן המגויסים ל"קומנדר" היו לוחמים שהוצבו קודם לכן בחטיבה 7, ראה: *שם*, עמ' 134.
- (36) ארכיון אלי טנזי, אשקלון. למעשה גם כני הארץ אינם צברים, אלא ילידי אירופה שהתחנכו בארץ. שטיינהאוף הוא יליד יוגוסלביה, שהתחנך במעברות ובכך־שמן והודות לשליטתו בצרפתית ובאיטלקית נשלח ליחידה.

- סגל הוא יליד רומניה, שעלה ארצה בצעירותו.
- (37) ט' איתן, נגב, עמ' 153-157; ספר *יזכור*, א', משרד הכיטחון, 1955, עמ' 17.
- (38) ראה: *מבצע יואב*, שלב א', חוברת אג"ם/מה"ד, 1957; *ספר הפלמ"ח*, ב', עמ' 623-624. מבצע "משה" נקרא על שמו של משה אלברטי־יצהר, שנפל בהפגזה על בית־אשל כ־20 במאי 1948.
- (39) ט' איתן, נגב, עמ' 160-162; ישראל ברמי, *דיאיון אישי*, 11 בינואר 1988, חיפה (להלן: י' כרמי, *דיאיון*).
- (40) אלחנן אורן, "באר־שבע כמערכות הנגב", י' גרדוס וא' שטרן (עורכים), *ספר באר־שבע*, כתר, 1979, עמ' 139. וראה: י' רבין, *ספר הפלמ"ח*, ב', עמ' 629-631; ח' גורי, *שם*, 638-639; ישראל כרמי, *בדרך לוחמים*, מערכות, 1961, עמ' 327-329.
- (41) י' כרמי־וסף, *בבל מאודם*, מערכות, 1950, עמ' 175.
- (42) א' אדן, *עד דגל הדיו*, עמ' 222-223; י' כרמי, *דיאיון*.
- (43) י' כרמי, *בדרך לוחמים*, עמ' 327. בדיאיון הוא מספר על שני תותחי נ"ט, שעמדו לרשות גדודו, אך רק אחד מהם הופעל בכינון ישיר לעבר מצורת המשטרה.
- (44) ארכיון טנזי. הארבעה מופיעים ברשימת חללי חטיבת "הנגב", *חטיבת הנגב במערכה*, מערכות, 1949, אך אינם מונצחים ברשימת חללי הפלמ"ח בספר הפלמ"ח, ב'.
- (45) לפירוט נוסף של קרבות התמ"לה, ראה: א' שיאון, "כיבוש משלטי התמ"לה", *מערכות*, 207 (נ"ו), אייר תש"ל, עמ' 4-10; "חטיבת הנגב במבצע 'חורב'", *ספר הפלמ"ח*, ב', עמ' 666-669.
- (46) ט' איתן, נגב, עמ' 202.
- (47) *שם*. שטיינהאוף אינו יליד שווייץ שהתחנך בגבולות, כנאמר בספרו של איתן, נגב, עמ' 152. וראה לעיל הערה מס' 36 בפרקנו.
- (48) ט' איתן, נגב, עמ' 204. בעמ' 206 הוא מציין, שעם התוקפים נמנו חיילים פולניים, כנראה עריקים מצבא אנדרס שהשתקעו כמצרים.
- (49) ח' גורי, "המסע אל הר האלוהים", *עד עלות השחר*, הקיבוץ המאוחד, תל־אביב, חש"י, עמ' 63. וראה: ט' איתן, נגב, עמ' 204-205. החוליה שהושמדה נעה כאיגוף עמוק ועלתה על משלט י"ד ובשל כך נפגעה קשות.
- (50) ח' גורי, *עד עלות השחר*, *שם*, עמ' 64; א' שיאון, *שם*, עמ' 6.
- (51) ח' גורי, *דיאיון*.
- (52) א' שיאון, *שם*.
- (53) א' שיאון, *שם*, עמ' 10. וראה: מיכה פרי, "אנו מכים במצרים", *ספר הפלמ"ח*,

- ב, עמ' 672; א' אדן, *עד דגל הדיו, עמ' 241*.
- (54) ארכיון טנוי, ואימות שמות החללים בטפר יזכור.
- (55) יש טוענים שאיתן היה שליח השירות החשאי הצרפתי, י' כרמי, דיאיון. וראה גם חשדות מסוג זה, שהתעוררו במכתב ש.מ. (שירות מודיעין) 3, בסיס חל-אביב, אל מפקד ש.מ. 3, בנושא: ד"ר ח' ביטחון שדה טדי איתן מג"ד 75, 852/א51/467, ארכיון צה"ל.
- (56) חיים באלצאן, *הארץ*, 9.7.1948, עמ' 3; שמואל מיקונים, *כסעד תקופות, הוצאת מק"י, תל-אביב, 1959*, עמ' 119. אהוד אבריאלי בעדותו, בנושא פעולות יענקלה סלומון, פרויקט 3, תיק 43, *המדוד לתיעוד כעל פה, עמ' 5*, גורס, כי השם "בריגדה" נלקח מארגון המגויסים הרפובליקנים במלחמת האזרחים בספרד, וכאן הוא בבחינת חץ קומוניסטי בלשהו לארץ-ישראל.
- (57) שמעון אורנשטיין, *עלילה כפדאג*, עס הספר, תל-אביב, 1968, עמ' 77; ש' מיקונים, *כסעד תקופות, עמ' 120*. וראה גם: Arnold Krammer, *The Forgotten Friendship*, University of Illinois, 1974, p. 107.
- (58) בדאינו לראודור מנור, *המדוד לתיעוד כעל פה, מנן דיוויס, ירושלים*; ראה גם: ד' בן-גוריון, *יומן המלחמה, מיום 24.5.1948*, עמ' 455.
- (59) שיחת מרדכי נמיר עם אנה פאוקר בבוקרשט, 23.7.1948, *יהושע פרוינדליך (עורך), תעודות למדיניות התוך של ישראל, א', ירושלים, גנון המדינה, תשמ"א, תעודה 374*, עמ' 399; מרדכי נמיר, *שליחות כמוסקבה, עס עובד, תל-אביב, 1971*, עמ' 24-38. חשובה לענייננו הבטחתו של שר המלחמה הרומני בודנאראש לסייע בהעלאת צעירים לוחמים. ראה: מ' נמיר, *שם, עמ' 31*.
- (60) מ' נמיר, *שם, שם*; יעקב רואי, "תמיכת ברית-המועצות בהקמת מדינת ישראל", *י' ואלך (עורך), היינו כתולמים, עמ' 186*.
- (61) ד"ר ח' הוטר, הגיוס בצ'כוסלובקיה, 14.11.1948, 1042/א48/1313, ארכיון צה"ל; וראה למשל: א' אבריאלי, *פתחו שערים, מעריב, 1976*, עמ' 257-274; מאיר (מוניה) מרדור, *שליחות עלומה, מערכות, 1966*, עמ' 185-193. חשובה פעילותו של פליקס (אוריאל) דורון, יליד פדאג, ששימש מתורגמן של משלחת ה"הגנה" בעיר. היכרותו האינטימית עם אחד ממנהלי מפעל הנשק "סבוריובקה כרנו", שהיה חברו מילדות, אפשרה הבנה וקיצור של תהליכים ביורוקרטיים.
- (62) סוחור, קצין מנוסה בתחומי השריון והמודיעין, פרופסור להיסטוריה במכללה הצבאית, היה חבר מפלגת הס"ד ועל כן לא זכה לקידום צבאי, חרף כישוריו. הוא נחשב לידיד הציונות ושאל לעלות אדצה ולהשתקע בה. ראה:

- מכתב דוד רשף אל מטכ"ל/אב"א, 1.11.1948, 679/56/22, ארכיון צה"ל, ובן: יצחק שני אל דוד רשף, מיום 15.10.1948, שם; ד' בן-גוריון, *יומן המלחמה, מיום 29.10.1948*, עמ' 785, ומיום 3.11.1948, עמ' 794.
- (63) מהנדס אפסנאות בצבא הצ'כוסלובקי, יועד להיות האחראי על קליטת משפחות העולים בארץ. נחשב כמקודב למשרד הביטחון הצ'כוסלובקי. דאה המקורות בהערה 62 בפרקנו.
- (64) פירוט על קציני הבריגדה, ראה: ד"ר ח' יעקב סלומון, 679/56/22, ארכיון צה"ל.
- (65) עדות א' אבריאלי, *המדוד לתיעוד כעל פה, עמ' 10*.
- (66) אהוד אבריאלי, "הבריגדה הצ'כית", מחוך: "יענקלה סלומון, פועל בשליחות ה"הגנה" בהונגריה ובמזרח אירופה - רכשיית חברים לזכרו", עמ' 27, תיק H₄C₁₀, המרכז לתיעוד היסטורי, המכון לחקר השואה, אוניברסיטת חיפה (להלן: *דכ"שית*).
- (67) עדות א' אבריאלי, *המדוד לתיעוד כעל פה, עמ' 7-8*.
- (68) ארנולד קרמר, *שם, עמ' 109*.
- (69) ד"ר ח' מיבאל הוטר, ארכיון צה"ל; דברי א' אבריאלי, *דכ"שית, שם*.
- (70) יעקב סלומון, ממפקדי הח"ש, איש "המחלקה הבלקנית" של הפלמ"ח בימי מלחמת העולם השנייה, ממפקדי ה"הגנה" במזרח אירופה וממארגניה של עליית "הפאנים". ראה לעיל, פרק ראשון: פעילות ה"הגנה" באירופה 1946-1948, ולהלן.
- (71) דברי בן-עמי ריבלין *דכ"שית, עמ' 26*. על הנטייה השמאלנית של מרבית חברי הפיקוד האירופי של ה"הגנה", ראה: ד' בן-גוריון, *יומן המלחמה, מיום 8.2.1948*, עמ' 215. וראה גם: דברי א' אבריאלי *כמדוד לתיעוד כעל פה, עמ' 10*: "אם נדבק ליענקלה שהוא שמאלני, או זו שטוח... מפני שיענקלה עשה את הפעולה כמו שעשה את כל יתר הפעולות שלו, מפני שהוא ציוני".
- (72) דברי ב' ריבלין וא' אבריאלי, *דכ"שית, שם*.
- (73) הנחיות למשלחת צה"ל לאירופה, 12.8.1948, 1042/49/1308, ארכיון צה"ל. פירוט שמי של חברי המשלחת, ראה שם.
- (74) דברי א' אבריאלי, *שם*.
- (75) שם; דברי ב' ריבלין, *דכ"שית, עמ' 26*.
- (76) מכתב דוד רשף, מפקד משלחת צה"ל באירופה, ליעקב סלומון, מפקד יחידת האימונים בבריגדה, ללא תאריך, 679/56/22, ארכיון צה"ל.
- (77) ד"ר ח' אפרים בלוך מיום 11.10.1948, שם, ארכיון צה"ל. בלוך ריכז את אימון הח"ד בבריגדה.

- מאמרו של סמי סמוחה, "עדתיות וצבא בישראל - תזות לדיון ולמחקר", שם, עמ' 32-35. ליסק רואה כישלון בנסיונו של סמוחה לנתח על פי אנלו את הקשר שבין הערתיות לבין הצבא בישראל, שכן המודל המובא על ידה אינו מתאים אלא כרוחק רב לאופי החברה הישראלית. לדעתנו הצדק עם ליסק, אם כי כתנאים מסוימים ניתן לאמץ את הסיווג האמור לעיל לסוגייתנו, וראה להלן.
- (96) וראה למשל: הערה 88 לפרק זה.
- (97) Tamotsu Shibutani, *The Derelict of K Company*, University fo California, 1978, pp. 3-7.
- המחבר רואה במוראל מרכיב מרכזי בגיושן ובתפקודן של יחידות ה-NISEI. כשלונה של פלוגה א' מוביח את הקשר בין דמורליזציה לבין חוסר יעילות ותפקוד בלתי הולם של היחידה, שם, עמ' 7.
- (98) Bernard C. Nalty and M.J. MacGregor (eds.), *Blacks in the Military - Essential Documents*, Wilmington Scholarly Resources, 1985, pp. 103-106, 112-113.
- (99) שם, עמ' 103-104.
- (100) שם, עמ' 133-165.
- הערות לפרק השביעי**
- (1) בצלאל קויפמן (ליקא) עלה לארץ במרס 1948 לאחר שהובשר בקורסי ה"הגנה" באיטליה, ונפל בקרב כגזרת כית"ג"ז-כית"סוסין ב-25.5.1948, במהלך מבצע "בכ"נון א". ראה: יזכור, א', עמ' 716.
- (2) דברי מאיר פעיל המופיעים כרב"שיח בעריכת נתנאל לורך, "בעיות ההיסטוריוגרפיה של מלחמת העצמאות", קתדרה, ו, ירושלים, יד בן-צבי, תשל"ו, עמ' 85.
- (3) לאימות מספר החללים נעזרנו כמדגם גדול ומייצג הכולל פרטים ביוגרפיים רבים, ספר יזכור לחללי המלחמה, וכן באוגדן החללים מתוך תיקי הנצחת הגח"ל, שנמסרו למחבר באדיבותו של חיים קומר מירושלים. מספר הנופלים מבין אנשי הצבא מוכא מפיו של דמי יזרעאל, איש המחלקה להנצחת החייל במשרד הביטחון. וראה גם: נ' לורך, קורות מלחמת העצמאות, שם, עמ' 542, הקובע כי למעלה מ-4,000 חיילים נתנו חייהם במלחמת העצמאות.
- (4) שידור של אלכרט דקלו, מהנציגים הבולטים של המשמרת הצעירה בספרות

- (78) שם.
- (79) א' קרמר, שם, עמ' 111; ש' אורנשטיין, שם, עמ' 76; ד' בן-גוריון, יזמן המלחמה, מיום 29.10.1948, עמ' 785.
- (80) ד' בן-גוריון, יזמן המלחמה, מיום 28.12.1948, עמ' 903.
- (81) א' קרמר, שם, שם; ש' אורנשטיין, שם, שם.
- (82) *The New York Times*, 26.12.1948, p. 1.
- (83) עדות א' אבריאל, שם; ד' בן-גוריון, יזמן המלחמה, מיום 29.10.1948, עמ' 785. באשר למספר האופטימלי של המתאמנים, ראה: דר"ח יעקב סלומון, *כיומן המלחמה*, שם, ובן מיום 3.11.1948, עמ' 794, דנים בתקן היחידה או שאינם משקפים את מערך הגיוס בפועל.
- (84) תוכנית יעקב סלומון, "על הבדיגדה", שם.
- (85) מכחב יצחק שדה (מח"ט 8) למטכ"ל/אכ"א 1, 26.12.1948, 1042/49/1225, ארכיון צה"ל.
- (86) שם. על שיבוץ ומיונם של החיילים מן הקבוצה הראשונה, ראה דר"ח מיום 6.1.1949, שם.
- (87) מכחב יצחק שני אל מטכ"ל/אכ"א, מיום 5.12.1948, שם.
- (88) דברי א' אבריאל, דב"שיח, שם. וראה גם חששו של ד' בן-גוריון מתפוצת הקומוניזם, יזמן המלחמה, מיום 28.12.1948, עמ' 907.
- (89) עד נובמבר 1948 נקלטו כצה"ל 321 מגויסים מארצות רוברות ספרדית, מתוכם גויסו בפועל 241 לוחמים. עד מועד זה עלו מבולגריה 1,675 איש בגיל הגיוס, ומהם גויסו בפועל 248 לוחמים. ראה: דר"ח זאב מליון, מיום 15.11.1948, 679/56/22, ארכיון צה"ל.
- (90) דברי דוד יוסיפון, קצין גח"ל לדוברי כולגדיה, 10.9.1948, 794/50/359, ארכיון צה"ל.
- (91) י' גלכר, גרעין לצבא, עמ' 265-266.
- (92) לשבח שר החוץ אל מטכ"ל/אכ"א, 13.7.1948, 580/56/664, ארכיון צה"ל. הכוונה בעיקר לחשש ליחסים עם צרפת, שאל הקונסול שלה פנו הלוחמים. ראה גם הערה 31 לפרק זה.
- (93) Cynthia Enloe, *Ethnic Soldiers: State Security in Divided Society*, Athens Georgia Press, 1980, pp. 8-9.
- (94) שם, עמ' 15.
- (95) וראה למשל: ביקורתו של משה ליסק, "תזות לדיון או קביעה מוקדמת של עמדות", מדינה, ממשל ויחסים בינלאומיים, חורף תשמ"ד, עמ' 33-38, על